

**МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЙ ПЕРШИХ ПОСЕЛЕНЦІВ ПОЛОВИЦІ
ТА ЇЇ ОКРУГИ**

*У статті розкриваються факти біографій козаків – мешканців краю
XVIII ст.*

Ключові слова: *Половиця, козак, поселенці*

Однією з цікавих, але малодосліджених історичних проблем залишається козацька біографістика. Актуалізація великого масиву джерельного матеріалу, синхронного останньому періоду існування козацької січової спільноти, у вигляді багатотомного видання корпусу джерел Коша Нової Запорозької Січі, археографічних публікацій і монографій з ґрунтовним джерелознавчим аналізом дозволяє дещо оновити наявну інформацію і, можливо, переоцінити деякі „легенди козацької доби” [1]. Історичні праці А.О.Скальковського та Д.І. Яворницького виписали доволі чітку канву історичного процесу в Запорозьких Вольностях, а публіцистика зосередила свою увагу на учасниках цього процесу, тобто конкретних історичних особах, щоправда, вибірково, для обґрунтування певної тяглості історичної спадщини. Невелика група відомих осіб, автоматично зарахованих до ініціативних, заслужених і підприємливих козацьких старшин, „залюднила” пагорби й балки понад Дніпром десь наприкінці XVIII ст. Серед визнаних „першопоселенців” були Лазар Глоба, Гнат Каплун, Микита Корж, Данило Касап, Андрій Мандрика, Федір Скок, Василь Кияниця, Яків Качалов та ін. Метою даного повідомлення є доповнення наявної інформації про життєвий шлях деяких відомих в історії козацького краю особистостей.

Якщо прийняти до уваги дослідження В.О. Біднова і наявний у січовому зібранні документ-звернення козака Дерев’янківського куреня Л. Глоби до полковника Кодацької паланки А. Красовського стосовно місця постійного перебування і зобов’язань відставного козака, то виходить, що він оселився під пагорбом навпроти Монастирського (Чернецького) острова не пізніше 1743 року (коли, власне, й залюднюється Половиця). Як свідчить „Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 р.”, основою для складення якого слугували курінні списки виплати жалування січовим козакам за 1753 рік, що їх протягом двох наступних років на вимогу Коша надсилали полковники паланок, на даний час Лазар Глоба записаний у „Реєстрі козаків Дерев’янівського куреня 1756 р.” (березень – квітень 1756 року), курінним отаманом в якому був Микола Касап, а серед відомих прізвищ названі також Ілько Рудий, Герасим Сукур, Макар Нагаєць, Гордій Таран, Олекса Кравець, Василь Кумпан [1;с.63]. Прикметно, що Лазар Глоба записаний наприкінці списку, тоді як, зазвичай, старі козаки записувалися на його початку. У 1764 р. козак Л. Глоба отримав ордер з дозволом про нагляд за територією Чернецького острова та прилеглої до нього території від самовільних порубок дерев місцевими „обывателями” [4, спр.136, арк.3-3зв.] Очевидно, звання

осавула Лазар Глоба отримав пізніше, після подій російсько-турецької війни 1768 – 1774 рр.

В архіві Січової канцелярії козацькі атестати, посвідчення, свідоцтва, інші схожі за своїм видом і призначенням документи компактно зберігаються в декількох справах: 8, 146, 147, 232 [2]. Атестати козацької старшини, можливо, інколи й не належали козакам, які досягли певних адміністративних посад, але мали особисті заслуги. Подібний документ сприяв їх включенню в нове соціальне середовище, про що свідчить назва однієї із справ „Атестаты выдаваемые старшинам и казакам Запорожским увольняемым из Войска”. Видавалися подібного роду документи в період підготовки й проведення військових кампаній та по їх завершенні.

Атестати Лазаря Глоби знайшов В.О. Біднов у зібранні документів Катеринославського консисторського архіву та видрукував у 10 випуску „Літопису Катеринославської вченої архівної комісії” [3, с.237]. Всі три атестати за 1775, 1776, 1781р., виданні на прохання Лазаря Остаповича Глоби. Зі слів Глоби записана в атестаті інформація про його походження з Правобережної України, містечка Медведівки Чигиринського повіту, а також про службу в Запорозькому Війську, участь у російсько-турецькій війні 1768 – 1774 рр. та його господарську діяльність. Останній атестат засвідчує похилий вік козака, радить не залучати його до виконання служб і звільняє від інших зобов’язань. Документи, надруковані В.О. Бідновим, не збереглися, тож лише завдяки опису історика знаємо їх зміст.

Із переказів „старожитних” козаків, таких як Микита Леонтійович Корж, маємо свідчення про те, що зимівник Лазаря Глоби знаходився безпосередньо під пагорбом навпроти Чернецького острова біля слободи Половиці. Жителями даної місцевості були також Гнат Каплун, Василь Кияниця, Данило Касап. Про Гната Сидоровича Каплуна В.О. Біднов також оприлюднив інформацію, в якій вказано, що він був відставним полковим осавулом. На відміну від Глоби, Г. Каплун був одруженим козаком, але господарство вони з Глобою мали спільне. Проте Гнат Каплун у 1756 р. записаний як козак Кущівського куреня (а не Дерев’янківського куреня), в 1764, 1773, 1774 рр. він був курінним отаманом даного куреня [1;с.143].

Серед козаків Кущівського куреня записаний ще один відомий мешканець Нового Кодака Василь Сьомак. На 1772 р. він мешкав у Новому Кодаці, отримавши дозвіл на утримання худоби і користування землею від січової адміністрації неподалік Половиці в балці, яка називалася Сухою - „нижче Куропятникової пасіки». Очевидно, реальними мешканцями Половицького пагорбу були Петро Бобир, Іван Дон та деякі інші козаки, які теж згадуються в реєстрах куренів 1756 р. [1, с.185].

М. Корж та Г. Каплун були втягнуті в земельну суперечку, в якій брав участь і відставний курінний отаман Пластунівського куреня (на 1756 р.) Олексій Іванович Верменко (Вірменко). Як власник зимівника, розташованого між Кодаком і Діївкою, скориставшись розпорядженням про переселення мешканців хуторів й оточуючих поселень у Катеринослав та

розширення території під пасовища для його мешканців, Верменко потіснив кодачан і, відповідно, виступив конкурентом на землю попереднім поселенням. Судова тяжба, за свідченням М. Коржа, закінчилася на користь поселян. Колись у розпорядженні В.О. Біднова була скарга в цій справі, написана від імені Г. Каплуна відставним полковим осавулом Григорієм Красовським.

Розповідаючи про свій життєвий шлях, М. Корж із вдячністю згадував про свого хрещеного батька Якова Омеляновича Качалова. Той вивіз Микиту семилітнім хлопчиком близько 1738 р. в Січ, сам же мешкав постійно й мав господарство в зимівнику на річці Суха Сура. Реальна особа – Яків Качалов значиться в описі 1756 р. як козак Левушківського куреня [1;с.108]. В описі називаються також Денис Качаленко (за даними Коржа, Качалов не мав дітей, тому хутір на Сурі залишив у спадок хрещенику), а також Семен Куропятник (досить рідкісне прізвище, яке, можливо, дало назву хутору біля слободи Половиці під назвою „Куропятникова пасіка”) [4, спр.136, арк.33]. Яцько Качалов у 1761 – 1762 рр. названий отаманом Левушківського куреня, у 1766 р. він обіймав посаду полковника Самарської паланки. Після руйнації Січі він зберіг власну землю, отримав ранг прем’єр-майора. Помер Качалов у віці 101 року та був похований у Новому Кодаці.

Ще одним сусідом Лазаря Глоби, був Василь Кияниця, за деякою інформацією писар, на 1756 рік, у «Реєстр козаків Полтавського куреня» [1, с. 87]. Це прізвище є досить поширеним у списках різних куренів, наприклад, в реєстрі Левушківського, де записані Андрій та Мусій Кияниці. Проте ці козаки зберігали особисті імена, а поєднання імені і прізвища, даного в Січі, є комбінацією рідкісною. Можна знайти згадку в документах Січового архіву про Андрія Мандрику – козака Крилівського куреня, який служив у 1756 р. разом із такими відомими особами як військові осавули Степан Гелех, Іван Бурнос, самарський полковник у 70-х рр. Семен Фастівець та отаман військової флотилії запорожців Данило Третяк [1, с.175]. Імовірно, саме А. Мандрика переселився з Половиці ближче до Дніпра в низинну місцевість, яка закріпила його прізвище в своїй назві – Мандриківка. Хоча більше маємо свідоств про діяльність в останній період існування козацтва полковника Івана Мандро, який у 1771 р. став отаманом Кодацької паланки.

Упорядники джерел часто помиляються, поєднуючи біографії Івана та Лазаря Глоб. Тимчасом у «Реєстрі» згадується ще й Яків. Відомо, що останній є батьком військового писаря Запорозької Січі Івана Яковича Глоби, козаком І-ої сотні Полтавського полку. На Полтавщині народився ще один Іван Глоба, згадуваний у „Відомості вихідців з Гетьманської, Правобережної і Слобідської України, які оселилися в Кодацькій паланці” за 1756 рік, як посполитий, що прийшов у Вольності Запорозькі з сотенного містечка Келеберда Полтавського полку[1, 230].

Інформація про декого з козаків є розлогішою, оскільки збереглися атестати, в яких зафіксовані детальні біографії старшинської еліти. Маємо розгорнуту картину життєвого шляху Василя Кумпана – козака Корсунського

куреня, також вказаного в « Реєстрі» 1756 року [1, с.45]. Він підлітком потрапив на Січ, виховувався в січовій школі, став отаманом шкільної громади, служив писарем у військовій і паланковій канцеляріях. У 1759 р. він обіймав посаду писаря Кодацької паланки, на початку 60-х звільнився зі служби з наміром прийняти постриг в одному з київських монастирів .

Натомість, цивільну службу продовжив по завершенні військової Семен Пантелеймонович Бардадим. У 20-х роках XVIII ст., підлітком потрапивши на Січ, він став учасником подій російсько-турецької війни 1735 - 1739 рр. Згодом, одружившись у містечку Новий Кодак, він очолив громаду і служив від 1745 р. захисником громадських інтересів, про що також збереглася інформація в Січовому архіві [4, спр.8, арк. 82,87,88]. На 1774 р. С. Бардадим обіймав посаду ктитора Свято-Миколаївської церкви та мав земельну ділянку у Росоховатій балці неподалік від Кодака [4, спр.136, арк.8]. Введення подібного матеріалу наповнює історичний простір регіону реальними діючими особами і завжди буде цікавим для дослідників і краєзнавців.

Бібліографічні посилання:

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734-1775. Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 р. – К. ЗАТ «ВПОЛ», 2008. – Т.5. – 528 с.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ (1713 – 1776). Видання друге доповнене і виправлене / Упорядники: Л.З. Гісцова, Л.Я. Демченко. – К.: Наукова думка, 1994. – 226 с.
3. Беднов В.О. К истории бывших запорожских старшин и козаков / В.О. Беднов // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. – Екатеринослав, 1915. – Вып. X. – С. 217-263.
4. Центральний державний історичний архів України (м.Київ). Фонд Коша Нової Запорозької Січі – (далі ЦДІА України). – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 8, 136.

N. Chentsova

The materials to biography of first settlers of Poloviztsa and its neighborhood

The article deals with biographical facts of Cossacks inhabitants of the region in XVIII century

Keywords: Poloviztsa, Cossack, settlers

Н. Ченцова

Материалы к биографиям первых поселенцев Половици и ее округи

В статье рассматриваются факты биографий казаков – жителей края XVIII в.

Ключевые слова: Половица, казак, поселенцы